

Kansallinen instituutio politiikan ristipaineissa

Aleksi Mainio: *Erkon kylmä sota. Helsingin Sanomat Moskovon varjossa*. Siltala 2018.

Kansalliseksi instituutioksi muodostunut, *Päivälehtenä* vuonna 1889 aloittanut *Helsingin Sanomat* on osoittautunut ehtymättömäksi tutkimuskohteeksi. Vuosina 1940–49 ilmestyi Alli Rytkösen aikaan nähden suurimittainen ja monessa suhteessa ansiokas kolmiosainen *Päivälehten historia*. Vuonna 1989 ilmestyi *Helsingin Sanomien* poliittista linjaa itsenäistymisestä talvisotaan tarkasteleva Keijo K. Kulhan teos. Markku Kuisman johtaman *Helsingin Sanomien* historiaprojektin tuloksena ilmestyi vuonna 2014 Antti Blåfieldin sujuvasti kirjoitettu *Loistavat Erkot*, vuonna 2017 Niklas Jensen-Eriksenin ja Elina Kuorelahden *Helsingin Sanomien taloushistoria* ja uusimpana vuonna 2018 Aleksi Mainion teos *Erkon kylmä sota*.

Kuvaa *Helsingin Sanomien* vaiheista täydentävät Erkon suvun jäsenistä tehdyt elämäkerrat, joista mittavimpia ovat Seppo Zetterbergin *Eero Erkko* (2001) sekä Ohto Mannisen ja Raimo Salokankaan *Eljas Erkko* (2009). Lisäksi on useita *Helsingin Sanomissa* toimineiden henkilöiden muistelmateoksia.

Aleksi Mainion teos kartoittaa *Helsingin Sanomien* historiaa puolen vuosisadan ajan, 1944–94. Tehtävänmäärittelynsä mukaan kyseessä on esitys lehden poliittisesta linjasta noina vuosina. Mai-

nio ei lähemmin määrittele, mistä lehden poliittinen linja muodostuu. Hänen otteensa on sikäli pragmaattinen, että hän luettelee useita poliittiseen linjaan liittyviä kysymyksiä ja aihepiirejä, kuten mahdolliset vaihtelut linjassa, kylmän sodan ideologinen kamppailu, ulkopuolisten voimien vaikutus, suhteet Neuvostoliittoon ja Yhdysvaltoihin, noottikriisi ja Urho Kekkonen pitkä valtakausi. Vastauksia näihin kysymyksiin etsitään sinänsä monenlaisista lehden kirjoituksista ja lehden ulkopuolisista lähteistä. Kun kohteeksi on määritely lehden poliittinen linja, on esimerkiksi lehden kulttuuripuoli jäänyt vähäisempään osaan, joskin se on huomioitu siltä osin kuin siinä esiintyi politiikkaa sivuavaa ainesta.

Itä ja länsi

Mainio on pääasiallisesti keskittynyt *Helsingin Sanomien* tapaan suhtautua toisaalta Neuvostoliittoon ja Yhdysvaltoihin sekä Suomen asemaan suhteessa niihin, mihin myös kirjan otsikko (*Erkon kylmä sota*) ja alaotsikko (*Helsingin Sanomat Moskovan varjossa*) viittaavat. Neuvostoliiton väliintulo Unkarissa, Tšekkoslovakiassa ja Afganistanissa sekä Yhdysvallat Vietnamin sodassa ovat luonnollisesti esillä. Kuitenkin kun tehtäväksi on määritely lehden poliittinen linja, joutuu kysymään, miksi erät muut maailmanpoliittiset tapahtumat, joista lehdessä raportoitiin, ovat jääneet pois tai vain vähälle huomiolle. Niitä ovat esimerkiksi Suezin kriisi, Algerian tapahtumat (Algeria mainitaan ohimennen parissa kohtaan) ja sotilasjuntan vallankaappaus Kreikassa. Myöskään ei käsitellä juutalaisten ja arabien konflikteja eikä Palestiinan aina ajankohtaista tilannetta. Chilen sotilasjuntan vallankaappauksen käsittely on melkein poikkeus. Erikoista on, että päätoimittaja Yrjö Niiniluodon sodanjälkeisiä reportaasisarjoja ei ole huomioitu. Niiniluoto kirjoitti moniosaisia sarjoja Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen ohella Kreikasta,

Tanskasta ja Algeriasta. Sodan jälkeen hän kirjoitti myös arvosteluja poliittista ja sotahistoriaa käsittelevistä teoksista.

Suhteet presidentteihin ja sananvapaus

Korostetusti *Erkon kylmässä sodassa* ovat esillä lehden, Eljas ja Aatos Erkon sekä päätoimittajien ja eräiden keskeisten toimittajien suhteet presidentteihin Juho Kusti Paasikiveen, Kekkoneseen ja Mauno Koivistoon, mutta myös presidenttien suhde lehteen. Tunnettua on, miten Paasikivi otti hanakasti yhteyttä lehden päätoimittajiin, milloin teksti ei häntä miellyttänyt; *Helsingin Sanomissa* hänen luottomiehenään toimi toimittaja Lassi Hiekkala. Kekkonen ja päätoimittaja Niiniluodon välirikko on myös esillä. Presidenttien ja heidän edustajiensa pitämät puhuttelut on aiheellisesti noteerattu.

Mainion kuvaus lehden Kekkosta koskevasta kirjoittelusta ja kirjoittamatta jättämisestä tämän viimeisinä presidenttivuosina on suomalaisen sananvapauden kannalta murheellista, mutta samalla surkuhupaista luettavaa.

Kun kolmen naisen, Heleena Savelan, Vuokko Rajalan ja Hannele Rantalan ryhmä oli saanut Kekkosesta lausunnon vastauksena kysymykseen, oliko hallituskriisi uhkaamassa, he eivät saaneetkaan kiitosta palattuaan toimitukseen, jonne kansliapäällikkö Juhani Perttunen oli ehtinyt soittaa raivoissaan siitä, että oli esitetty kysymys, josta ei ollut sovittu etukäteen. Mainio jatkaa:

... uutispäätoimittaja Simopekka Nortamo oli vastassa vihaisena. Hän sätti naisia kysymyksestä ja totesi lauseen, joka on painunut Savelan mieleen: ”Helsingin Sanomat kirjoittaa vain sen, minkä presidentti tai hänen edustamansa instituutio haluaa, että lehdessä kirjoitetaan.”

Kekkonen osalta Mainion kirjasta hahmottuu selkeästi lehden linja, joka aluksi on kriittinen ja päättyy sovinnon kautta Kekkonen melko häpeämättömään mainostamiseen vuoden 1978 presiden-

tinvaalin yhteydessä.

Jälkikäteen katsottuna ei kovin kauniilta vaikuta sekään Mainion esiin nostama seikka, että lehti kannatti avoimesti toimittajansa Lassi Hiekkalan, nimimerkki Eeron, valitsemista Edistyspuolueen kansanedustajaksi. Päätoimittaja Niiniluoto koki tilanteen kiusallisena. Eljas Erkolle luottomiehen mainostaminen ei kuitenkaan ollut mikään ongelma: ”HS:n julkaisemissa vaalimainoksissa kehoitettiin äänestämään ’meidän Eeroa’, ei puoluemiehenä vaan valtalehden ja sen laajan lukijakunnan omana edustajana”, toteaa Mainio. Hiekkala tulikin valituksi. Kansanedustajuudestaan huolimatta hän jatkoi lehden pääkirjoitustoimittajana ja pakinoitsijana.

Mainio ei käsittele kovinkaan seikkaperäisesti lehden suhdetta Carl Gustaf Mannerheimiin eikä sitä, miten lehdessä suhtauduttiin Mannerheimin toiminnan arviointiin. Etenkin päätoimittaja Niiniluoto tarkasteli Mannerheimia useassa kirjoituksessaan ja arvostelussaan (postuumisti häneltä ilmestyikin kirja marsalkasta).

Osuva kuvaus lehden suhtautumisesta Koivistoon sekä tapamisista presidentin kanssa ja tämän reaktioiden tarkkailusta saa puolestaan ajattelemaan, oliko maan suurimman lehden tarpeen olla niin herkkähermoinen. Koiviston osalta Mainio menee myös tutkimansa aikakauden ulkopuolelle kertoen omituisen episodin vuodelta 2007. Koivisto oli suunnitellut, että hänen salaista aineistoaan arkistoitaisiin *Helsingin Sanomiin*. Päätoimittaja Janne Virkkusen päätöksellä arkistoa ei kuitenkaan otettu vastaan, koska se olisi ollut tuhoisaa lehden maineelle sitoutumattomana julkaisuna.

Toimittajien historiaa

Mainion esitys kattaa kahden Erkon, Eljaksen ja Aatoksen, sekä usean vastaavan päätoimittajan ajan: Niiniluoto (aloittanut päätoimittajana jo vuonna 1938), Teo Mertanen, Heikki Tikkanen ja Janne Virkkunen. Muita päätoimittajia

kyseisenä aikana olivat Keijo Kylävaara, Simopekka Nortamo, Seppo Kievari, Keijo K. Kulha ja Reetta Meriläinen. Päätoimittajien ohella luonnehditaan useiden keskeisten toimittajien toimintaa: jo ennen sotaa nimimerkillä Eero tunnetuksi tullut Hiekkala, hänen työtään nimimerkillä Penninen jatkanut Esko Saarinen, Lauri Karén, joka sai Kekkonen puhumaan likasankojournalismista, vakoiluun ja Viron asemaan perehtynyt Jukka Rislakki sekä Moskovasta raportoineet Karolus Kinnunen ja Erkki Pennanen. Samoin voidaan mainita sittemmin *Uuden Suomen* päätoimittajaksi tullut Eero Petäjäniemi. Esillä on myös Moskovan-agentiksi paljastunut Leo Schulgin, jonka tapaus hoidettiin lehdessä kaikesa hiljaisuudessa.

Erikoislaatuinen kuva hahmotuu Simopekka Nortamosta: hän oli ”tekstittäuri ja klassisten lehtimieshyveiden puolestapuhuja”, mutta samalla narsistinen ja ristiriitainen persoonallisuus. Moisiio tarjoilee myös Nortamosta erikoislaatuisen episodin. Nimimerkki Piin eli Pirkko Kolben kirjoitettua Ruotsin kuningashuonetta kriittisesti käsittelevän pakinan Nortamo lähetti Ruotsin lähettiläälle pahottelukirjeen, jossa haukkui Kolben ja toimitussihteerin. Lähettiläs puolestaan totesi, ettei juttu ollut herättänyt lähetystönsä suurempaa intohimoa. ”Ei ollut aivan jokapäiväistä, että rikollinen teloitti itse itsensä, vaikkei tuomioistuimissa ollut edes kokoontunut”, toteaa Moisiio sattuvan ironisesti.

Erikoislaatuinen ja teräväsanainen musiikkitoimittaja Seppo Heikinheimo on esillä ruotsin kieltä koskevien mielipiteittensä takia, jotka eivät olleet linjassa lehden Ruotsi-myönteisyyden kanssa ja jotka saivat Aatos Erkon raivostumaan. Myös Heikinheimon Virola koskeva kirjoittelu oli lehden johtoportaan kannalta vähemmän suotavaa. Kari Suomalainen voimakkaasti kantaa ottavine pilapiirroksineen on luonnollisesti mukana. Esimerkiksi Karin piirros Porkkalan palauttamisen kymmenvuotisjuhlan yhteydessä johti Teh-

taankadun vihastuneeseen reaktioon ja ulkoministeri Karjalaisen päätoimittaja Mertaselle pitämään puhutteluun.

Kiinnostavimpia toimittajahahmoja Mainion kirjassa on Maija-Liisa Heini, jota luonnehditaan Eljas Erkon vastavoimaksi Ludviginkadulla: ”Hän ehti moneen paikkaan ja tiesi arvonsa. Heinin ja Erkon riidat olivat kovaäänisiä ja erouhkauksilla ryyditettyjä, mutta päättyivät aina jonkinlaiseen sovintoon”, kirjoittaa Mainio. Sylvi Kekkonen sydäntävänä Heini oli myös eräänlaisena lehden yhdyshenkilönä presidentti Kekkonen päin. Sylvi Kekkonen kuoltua Heini piti yhteyttä Urho Kekkoseen.

Aineiston monipuolisuus

Erkon kylmässä sodassa on mukana myös sellaista ainesta, joka ei välittömästi liity poliittiseen linjaan, mutta tarjoaa havainnollista ajankuvaa ja lehden suhdetta erilaisiin ajankohtaisiin ilmiöihin. Esimerkiksi 1960-luvun uusissa virtauksissa, kulttuuriradikalismissa ja nuorissa toimittajissa oli ”vanhaerkkolaisilla” (Mainion termi) hämmästelemistä ja sulattelemissa. Näihin vanhaerkkolaisiin kuului tunnettu paikoitsija Arijoutsu (Heikki Marttila). Erkon kylmä sota sisältää myös kiinnostavia kuvauksia elämästä lehden toimituksessa Ludviginkadulla, Luddalla. Tekstiä elävöittävät viittaukset ja vertailut eräisiin muihin lehtiin ja julkaisuihin, kuten *Uuteen Suomeen* ja *Vapaaseen Sanaan*.

Kirjan monipuolisesta kuvituksesta, joka myös hyvin heijastelee lehden länsimyönteistä linjaa, voidaan mainita kaksi valokuvaa: toisessa Eljas Erko poseeraa kotonaan tuolloin Suomessa vierailulla olleen varapresidentti Lyndon B. Johnsonin kanssa, toisessa Aatos Erko seisoo presidentti Ronald Reaganin vieressä Washingtonissa. Mainio on muistanut kertoa myös Max Jakobsonin erittäin kriittisestä Johnsonin Suomen-vierailua koskevasta kuvauksesta.

Mainion teos on kirjoitettu sujuvasti ja dokumentoitu huolelli-

sesti. Antiikinharrastaja ei voi olla mainitsematta eräästä detaljista. Eljas Erkon sisällissodan aikainen merkintä ”Ihana on kuolla maansa edestä” vaikuttaa kyllä runebergiläisen pateettiselta, kuten Mainio toteaa, mutta on itse asiassa suomennos Horatiuksen oodin sanoista ”*Dulce et decorum est pro patria mori*”. Nimihakemistossa tekstinkäsittelyohjelma on tehnyt tepposet, kun Mannerheimin kohdalla mainituista sivunumeroista yksi tarkoittaakin Mannerheimintietä ja toinen Manner-Eurooppaa. Nimihakemistossa myös nimimerkit olisivat olleet paikallaan.

H. K. RIIKONEN

Kirjoittaja on yleisen kirjallisuustieteen professori (emeritus).